

ارزیابی قضایی
ادله اثبات دعوا

تألیف:
دکتر رحیم مختاری

مجمع علمی و فرهنگی مجد

سرشناسه
عنوان و نام پدید آور
: مختاری، رحیم، ۱۳۵۲
: ارزیابی قضایی ادله اثبات دعوا/ تألیف رحیم مختاری.
تهران: مجد، ۱۳۹۲.
۳-۱۵۴-۱۹۳-۶۰۰-۹۷۸
: ادله اثبات دعوی -- ایران
: گواهی و گواهان کارشناس -- ایران
: ۱۳۹۲ الف ۴/م ۳ KMH1780
: ۳۴۷/۵۵۰۶۴
: ۳۳۳۴۹۴۸
مشخصات نشر
شابک
موضوع
موضوع
رده بندی کنگره
رده بندی دیوبی
شماره کتابشناسی ملی

گونه تکثیر کامل یا قسمتی از کتاب بدون اجازه پدیدآورنده، خلاف قانون، شرع و اخلاق است.
موارد تخلف را به ستاد پیگیری حقوق تألیف و نشر (۰۲۱-۴۴۲۶۳۳۱۶) گزارش فرمایید.

ارزیابی قضایی ادله اثبات دعوا

تألیف: دکتر رحیم مختاری

تثانیات مجد

چاپ اول: ۱۳۹۱ تعداد: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۱۶۰ تومان

حق چاپ محفوظ و منحصراً به «مجد» است.

دفتر مرکز:

تهران، خیابان ۱۲ فروردین، تقاطع خیابان --، پلاک ۱۰۸

تلفن و دورنگار: ۶۶۴۹۵۰۳۴ - ۶۴۰۴۴۲۲ - ۶۶۹۶۳۳۰۶

شابک: ۳-۱۵۴-۱۹۳-۶۰۰-۱۷۸

ISBN: 978-600-193-154-3

شعبه فروردین: خیابان ۱۲ فروردین، مقابل تعزیرات، پلاک ۲۸۳، طبقه دوم، تلفن: ۶۶۴۹۰۹۰

شعبه اردیبهشت: خیابان اردیبهشت (منبری جاوید)، تقاطع شهدای ژاندارمری، پلاک ۵۷، تلفن: ۶۶۴۸ ۶۸۷

شعبه یزد: خیابان فرخی یزدی، مجتمع تجاری شقایق، طبقه هم کف - تلفن: ۶۲۰۷۰ ۰۳۵۱

شعبه مشهد: خیابان دانشگاه، بعد از چهارراه دکتر، بازار کتاب گلستان، پلاک ۲ تلفن: ۸۴۰۵۵۳۷

www.majdlaw.ir

E-mail: majdlaw92@gmail.com

سیستم اشتراک پذیری «مجد»:

ارسال پیامک حاوی نام و نام خانوادگی و شغل (در صورت تمایل) به شماره ۳۰۰۰۸۷۷۷۷
فصلنامه حقوقی مجد با ارائه مقالات اساتید مبرز حقوق کشور بطور منظم منتشر می‌شود.

فهرست مطالب

مقدمه	۱۵
بخش نخست: نقش دادرس در ارزیابی عمومی ادله اثبات دعوا	۱۹
فصل نخست: مفهوم، مبانی، انواع و اهمیت ارزیابی ادله اثبات دعوا	۲۲
بحث نخست: مفهوم ارزیابی ادله	۲۲
مبحث دوم: مبانی ارزیابی ادله	۲۴
بند نخست: مبانی فقهی ارزیابی ادله	۲۴
الف: مبانی ادله ای که دلالت بر حق و عدل دارد	۲۵
ب: مبانی ادله ای که به معروف	۲۹
بند دوم: مبانی فانونی ارزیابی ادله	۳۰
مبحث سوم: انواع ارزیابی ادله	۳۴
بند نخست: ارزیابی شکمی دلیل	۳۴
بند دوم: ارزیابی ماهوی دلیل	۳۵
مبحث چهارم: اهمیت و جایگاه ارزیابی ادله	۳۵
فصل دوم: هدف ارزیابی قضایی ادله اثبات دعوا	۴۰
مبحث نخست: رابطه ارزیابی و قناعت وجدان دادرس	
(ایجاد علم در دادرس)	۴۰
بند نخست: حالات انسان در برابر مجهولات	۴۱
الف: علم و یقین	۴۱
ب: ظن	۴۲
ج: شک	۴۲
د: وهم	۴۲
ه: جهل	۴۳
بند دوم: علم ناشی از ادله	۴۳

- الف: انواع علم ۴۳
- (۱) علم طریقی و موضوعی ۴۳
- (۲) علم تفصیلی و اجمالی ۴۵
- (۳) علم عادی و یقین ۴۵
- ب: ویژگیهای علم ۴۶
- (۱) حجیت علم ۴۶
- (۲) طریقت علم ۴۹
- (۳) موضوعیت علم ۴۹
- ج: علم ناشی از ظاهر ادله ۴۹
- (۱) نظایر علم عادی و مکاتب فقهی در مورد آن ۵۰
- (۲) مدارک علم عادی (مبانی علم عادی) ۵۳
- (۳) مبانی فقهی ۵۳
- (۲-۲) مبانی علمی ۵۴
- د: تأثیر ارزیابی ادله بر علم دادرسی ۵۴
- (۱) تفاوت علم قاضی و علم فناعی (علم ناشی از ارزیابی ادله) ۵۸
- (۲) اعتبار علم قاضی ۵۸
- (۳) جایگاه علم قاضی در حقوق دادرسی ۶۰
- مبحث دوم: رابطه ارزیابی ادله و هدف دادرسی ۶۸
- بند نخست: مفهوم حقیقت در دادرسی مدنی ۶۹
- الف: حقیقت مادی ۷۰
- ب: حقیقت قانونی یا فرض حقوقی ۷۰
- بند دوم: هدف دادرسی و اثر ارزیابی ادله بر آن ۷۲
- الف: نظریه کشف حقیقت در دادرسی ۷۲
- (۱) در حقوق اسلامی ۷۲
- (۲) در حقوق موضوعه ۷۵
- ب: اثر ارزیابی دلایل در کشف حقیقت ۷۷

ج: فصل خصومت اقتضای دادرسی	۸۰
فصل سوم: نقش دادرس در ارزیابی شرایط عمومی ادله اثبات دعوا	۸۳
مبحث نخست: اختیار دادرس در ارزیابی شرایط عمومی ادله اثبات دعوا	۸۳
بند نخست: اختیار ارزیابی قضایی ادله در نظامهای مختلف دادرسی	۸۳
الف: نظام اتهامی	۸۴
ب: نظام تفتیشی	۸۵
ج: نظام دادرسی قراردادی	۸۶
بند دوم: رابطه نظامهای ادله‌ای با اختیار دادرسی در ارزیابی ادله	۸۷
الف: نظام ادله قانونی	۸۷
ب: نظام ادله آزاد	۸۹
ج: نظام اختیار قضایی قانونی (ساناکرتیکیا)	۹۱
بند سوم: دلایل عمومی (حقوقی) آزادی دادرس در ارزیابی ادله اثبات دعوا	۹۳
الف: طریقت به اثبات در	۹۳
۱) موضوع بودن ادله	۹۳
۲) وسیله بودن دلیل	۹۵
ب: حصری نبودن دلایل اثبات دعوا	۹۹
۱) دلایل قائلین به حصری بودن ادله	۱۰۰
۲) دلایل قائلین به عدم حصر ادله	۱۰۲
ج: اختیار دادرس در تحصیل دلیل	۱۰۹
۱) مفهوم قاعده منع تحصیل دلیل و تفاوت آن با تلقی	۱۱۰
۲) مبانی قانونی تحصیل دلیل	۱۱۳
۱-۲) سیاق ماده «۱۹۹» آیین دادرسی مدنی	۱۱۸
۲-۲) هدف ماده «۱۹۹» آیین دادرسی مدنی	۱۲۰
د: عدم ترتب ارزشی بین ادله	۱۲۲
بند چهارم: اختیار دادرس در ارزیابی شکلی ادله یا مؤثر بودن آن	۱۲۴
الف: اختیار دادرس در ارزیابی شرایط موضوع دلیل	۱۲۴

- ۱۲۶..... (۱) وجودی بودن موضوع دلیل
- ۱۲۷..... (۲) اثر قانونی موضوع دلیل
- ۱۲۷..... (۳) مشروع بودن موضوع دلیل
- ۱۲۸..... (۴) موضوع دلیل عقلاً و عادتاً ممکن باشد
- ۱۲۸..... ب: اختیار دادرس در ارزیابی شرایط عمومی نفس دلیل
- ۱۲۹..... (۱) مؤثر بودن دلیل به مفهوم خاص خود
- ۱۳۲..... (۲) مرتبط بودن دلیل
- ۱۳۴..... (۳) قابل استناد بودن دلیل
- ۱۳۵..... (۴) ثبوت اثبات دلیل
- ۱۳۶..... (۵) عدم نبودن دلیل
- ۱۳۶..... (۶) دلیل از نظر عقل و عادت ممکن باشد
- ۱۳۶..... ج: تأیید دلیل به اعتبار زمان تسلیم آن
- ۱۳۶..... (۱) زمان ارائه دلیل در مرحله بدوی
- ۱۴۱..... (۲) ارائه دلیل در مرحله تجدید نظر
- ۱۴۳..... مبحث دوم: تکلیف دادرس در ارزیابی ادله اثبات دعوا
- ۱۴۳..... بند نخست: رعایت اصول دادرسی در ارزیابی ادله
- ۱۴۵..... الف: اصل توافقی و تأثیر آن در ارزیابی ادله
- ۱۴۹..... ب: اصل تسلط و تأثیر آن بر ارزیابی ادله
- ۱۵۴..... بند دوم: رعایت تشریفات دادرسی در ارزیابی ادله
- ۱۵۷..... الف: محل رسیدگی به دلایل
- ۱۵۸..... ب: زمان رسیدگی به دلایل
- ۱۶۰..... بند سوم: رعایت مبانی حقوقی محدود کننده اصل آزادی ارزیابی دلایل
- ۱۶۰..... الف: مباشرتی یا انحصاری بودن ارزیابی دلایل
- ۱۶۳..... ب: مستدل بودن ارزیابی دلیل
- ۱۶۶..... بند چهارم: مسئولیت مدنی دادرس ناشی از ارزیابی ادله

بخش دوم: نقش دادرس در ارزیابی اختصاصی ادله اثبات دعوا.....	۱۷۱
فصل نخست: نقش دادرس در ارزیابی اختصاصی ادله تحدیدی.....	۱۷۴
مبحث نخست: اقرار.....	۱۷۵
بند نخست: اختیار دادرس در ارزیابی ماهوی اقرار.....	۱۷۵
الف: مفهوم اقرار.....	۱۷۵
ب: مدارک و دلایل اعتبار اقرار.....	۱۷۶
۱) آیات.....	۱۷۷
۲) سنت.....	۱۷۷
۳) جمیع.....	۱۷۷
ج: مراتب اقرار و اثر آن در ارزیابی دادرس.....	۱۷۹
۱) اثبات.....	۱۷۹
۲) دلایل.....	۱۸۰
د: اختیار دادرس در ارزیابی اقرار به اعتبار نوع آن.....	۱۸۴
۱) ارزیابی اقرار به اعتبار محل آن.....	۱۸۵
۱-۱) شرایط تحقق اقرار در دادگاه.....	۱۸۶
۱-۱-۱) محل اقرار.....	۱۸۶
۱-۱-۲) اقرار در جریان دادرس.....	۱۸۸
۱-۱-۳) اقرار در حین مذاکرات یا در محضر است و یا لوائح باشد.....	۱۸۹
۲-۱) اختیار دادرس در ارزیابی اقرار قضایی.....	۱۹۰
۲) ارزیابی اقرار به اعتبار نوع دلالت آن.....	۱۹۳
۱-۲) اقرار صریح.....	۱۹۴
۲-۲) اقرار ضمنی.....	۱۹۵
۳) ارزیابی اقرار به اعتبار آثار آن.....	۱۹۷
۱-۳) اقرار قاطع دعوا.....	۱۹۷
۲-۳) اقرار غیر قاطع.....	۱۹۸
۳-۳) قاطعیت اقرار و ارزیابی قضایی آن.....	۱۹۹

- ۳-۱-۳) طریقت اقرار در اثبات ۲۰۰
- ۳-۳-۲) علم دادرس به بی اعتباری نفس اقرار ۲۰۱
- ه: اختیار دارس در ارزیابی اقرار از حیث مقر به ۲۰۵
- ۱) موضوع اقرار به حکم عقل و عادت ممکن باشد ۲۰۵
- ۲) موضوع اقرار بر حسب قانون ممنوع نباشد ۲۰۶
- بند دوم: ارزیابی شکلی اقرار ۲۰۶
- الف: قدرت اثباتی ۲۰۷
- ب: قابل استناد بودن ۲۰۷
- مهر و امضاء ۲۰۷
- بند نخست: اختیار دادرس در ارزیابی ماهوی سند ۲۰۷
- الف: مهر و امضاء ۲۰۷
- ب: ادوات و جایگاه سند در میان ادله اثبات ۲۰۸
- ج: اختیار دادرس در ارزیابی سند به اعتبار نوع آن ۲۱۰
- ۱) ارزش قضایی سند در فقه ۲۱۰
- ۲) اختیار دادرس در برابر سند رسمی ۲۱۳
- ۲-۱) اختیار دادرس در برابر سند رسمی ثبتی ۲۱۳
- ۲-۲) اختیار دادرس در برابر سند رسمی غیر ثبتی ۲۱۴
- ۳) اختیار دادرس در ارزیابی اسناد عادی ۲۱۵
- ۳-۱) اسناد در حکم سند رسمی ۲۱۶
- ۳-۲) اسناد تصدیق امضاء شده ۲۱۷
- ۳-۳) اسناد سفید امضاء ۲۱۷
- ۳-۴) نامه های خصوصی ۲۱۸
- ۴) ارزیابی اسناد الکترونیکی ۲۲۰
- ۴-۱) تعریف سند الکترونیکی ۲۲۱
- ۴-۲) سند الکترونیک مطمئن ۲۲۱
- د: ارزیابی قضایی سند به اعتبار مفاد آن ۲۲۴

۲۲۶.....	(۱) ارزیابی مفاد سند در تطبیق با قانون آمره
۲۲۷.....	(۲) ارزیابی مفاد سند در تطبیق با نظم عمومی
۲۳۰.....	(۳) ارزیابی مفاد سند در تطبیق با اخلاق حسنه
۲۳۱.....	بند دوم: اختیار دادرس در ارزیابی شکلی سند
۲۳۲.....	الف: ارزیابی قابلیت استناد سند
۲۳۲.....	(۱) مفهوم قابلیت استناد در سند
۲۳۳.....	(۲) قابل استناد بودن سند از نظر تناسب با موضوع
۲۳۳.....	(۳) قابلیت استناد سند در مقابل ثالث
۲۳۵.....	ب: توان اثباتی سند
۲۳۶.....	مبحث سوم: سوگند
۲۳۸.....	بند نخست: سوگند بتی
۲۳۸.....	الف: اختیار دادرس در ارزیابی ماهوی سوگند بتی
۲۳۸.....	(۱) مفهوم سوگند بتی
۲۳۸.....	(۲) ماهیت سوگند بتی
۲۴۰.....	(۳) اختیار دادرس در برابر سوگند بتی
۲۴۷.....	ب: ارزیابی شکلی سوگند بتی
۲۴۷.....	(۱) قابلیت استناد سوگند بتی
۲۴۸.....	(۲) توان اثباتی
۲۴۹.....	بند دوم: سوگند تکمیلی
۲۵۰.....	الف: اختیار دادرس در ارزیابی ماهوی سوگند تکمیلی
۲۵۲.....	ب: اختیار دادرس در ارزیابی شکلی سوگند تکمیلی
۲۵۳.....	بند سوم: سوگند استظهاری
۲۵۳.....	الف: نقش دادرس در ارزیابی ماهوی سوگند استظهاری
۲۵۳.....	(۱) مفهوم سوگند استظهاری
۲۵۴.....	(۲) اختیار دادرس در رجوع به سوگند استظهاری
۲۵۴.....	(۱-۲) دعوی علیه متوفی باشد

- ۲۵۵..... ۲-۲) سوگند در بقاء حق باشد
- ۲۵۸..... ۳) اختیار دادرس در برابر اثر سوگند استظهاری
- ۲۵۹..... ب: ارزیابی شکلی سوگند استظهاری
- ۲۶۱..... مبحث چهارم: اماره قانونی
- ۲۶۱..... بند نخست: اختیار دادرس در ارزیابی ماهوی اماره قانونی
- ۲۶۱..... الف: مفهوم اماره قانونی
- ۲۶۳..... ب: ارکان اماره قانونی
- ۲۶۳..... ۱) قرینه (اوضاع و احوال)
- ۲۶۴..... ۲) شبهه
- ۲۶۴..... ج: اختیار دادرس در برابر الزام اماره قانونی
- ۲۶۸..... بند دوم: نقش دادرس در ارزیابی ادله تشخیصی
- ۲۶۹..... فصل دوم: نقش دادرس در ارزیابی ادله تشخیصی
- ۲۶۹..... مبحث نخست: شهادت
- ۲۶۹..... بند نخست: اختیار دادرس در ارزیابی ماهوی شهادت
- ۲۷۰..... الف: تعریف شهادت
- ۲۷۱..... ب: اختیار دادرس در ارزیابی شهادت به اعتبار نحوی ادای آن
- ۲۷۱..... ۱) احراز قطع و یقین در شهادت
- ۲۷۳..... ۲) ارزیابی مطابقت شهادت با دعوا
- ۲۷۵..... ۳) احراز اتحاد مفاد شهادت شهود با یکدیگر
- ۲۷۶..... ج: اختیار دادرس در تشخیص ارزش اخبار شاهد
- ۲۷۶..... ۱) ارزیابی قضایی شهادت در فقه
- ۲۷۷..... ۲) ارزیابی قضایی شهادت در حقوق موضوعه
- ۲۷۹..... ۳) لزوم ارزیابی قضایی شهادت
- ۲۷۹..... ۳-۱) اهمیت ارزیابی شهادت بلحاظ وضعیت جسمی و روانی شاهد
- ۲۸۱..... ۳-۲) اهمیت ارزیابی شهادت بدلیل حاکمیت تمدن مادی
- ۲۸۶..... بند دوم: اختیار دادرس در ارزیابی شکلی شهادت

الف: قابل استناد بودن شهادت.....	۲۸۷
۱) شهادت اصل.....	۲۸۷
۲) شهادت فرع (شهادت غیر مستقیم).....	۲۹۰
ب: ارزیابی توان اثباتی شهادت.....	۲۹۱
مبحث دوم: اماره قضایی.....	۲۹۲
بند نخست: اختیار دادرس در ارزیابی ماهوی اماره قضایی.....	۲۹۲
الف: مفهوم اماره قضایی.....	۲۹۲
ب: اعتبار اماره قضایی.....	۲۹۳
ج: نسبت اماره قضایی.....	۲۹۶
د: ارکان اماره قضایی.....	۲۹۶
ه: رکن ادراک.....	۲۹۷
۱- نسبت اماره.....	۲۹۷
۱-۳) شرط کلی قرینه و اثر آن در ارزیابی قضایی اماره.....	۲۹۹
ه: رکن معنوی اماره قضایی.....	۳۰۰
بند دوم: ارزیابی شکلی اماره.....	۳۰۲
مبحث سوم: کارشناسی.....	۳۰۳
بند نخست: اختیار دادرس در ارزیابی ماهوی کارشناسی.....	۳۰۳
الف: تعریف کارشناسی.....	۳۰۴
ب: ماهیت کارشناسی.....	۳۰۵
ج: اختیار دادرس در تشخیص ارجاع موضوع به کارشناس.....	۳۰۷
د: اختیار دادرس در عدول از قرار کارشناسی.....	۳۱۰
ه: اختیار دادرس در ارزیابی نظر کارشناس.....	۳۱۰
۱) اختیار دادرس در ارزیابی نظر کارشناس برگزیده دادگاه.....	۳۱۱
۱-۱) شرایط اعتبار نظر کارشناس و اثر آن در ارزیابی قضایی.....	۳۱۱
۱-۱-۱) موجه بودن نظر.....	۳۱۱
۱-۱-۲) صریح بودن نظر.....	۳۱۲

۳۱۳.....	۳-۱-۱) منجز بودن نظر.....
۳۱۳.....	۴-۱-۱) مطابقت با اوضاع و احوال محقق و معلوم.....
۳۱۳.....	۲-۱) شرایط ارزیابی قضایی نظر کارشناسی.....
۳۱۸.....	۲) اختیار دادرس در ارزیابی نظر کارشناس برگزیده طرفین.....
۳۲۰.....	بند دوم: ارزیابی شکلی کارشناسی.....
۳۲۱.....	مبحث چهارم: معاینه محلی.....
۳۲۱.....	بند نخست: نقش دادرس در ارزیابی ماهوی معاینه محل.....
۳۲۲.....	الف: مفهوم معاینه محلی.....
۳۲۲.....	ب: اهمیت معاینه محلی.....
۳۲۴.....	ج: ارزش قضایی معاینه محلی.....
۳۲۴.....	بند دوم: ارزیابی شکلی معاینه محلی.....
۳۲۵.....	مبحث پنجم: تحقیق محلی.....
۳۲۵.....	بند نخست: اختیار دادرس در ارزیابی ماهوی تحقیق محلی.....
۳۲۵.....	الف: تعریف تحقیق محلی.....
۳۲۵.....	ب: ماهیت تحقیق محلی.....
۳۲۶.....	ج: اختیار دادرس در ارزیابی تحقیق محلی.....
۳۲۷.....	بند دوم: ارزیابی شکلی تحقیق محلی.....
۳۲۸.....	نتیجه گیری.....
۳۳۳.....	فهرست منابع.....

مقدمه

وقتی کسی ادعایی دارد بر اساس قاعده مکلف است صحت آن را اثبات کند، تا از این طریق وجدان دادرس را قانع و او را وادار نماید به نفعش حکم صادر کند. که به احتمال، ضرب المثل قابل تأمل «حق گرفتنی است نه دادنی» به همین علت باشد. این اقدام که موجب نمایاندن و تحقق حق مورد ادعا در دادرسی است را مرحله اثبات و حوزه وجوب اشیاء را که چنین قرض می‌شود، ارکان تحقق نهادی فراهم است و در وقوع رویداد موضوع کاوش تردید نیست و واقع را چنان که هست دریافته‌ایم، یعنی مرحله تحقق اشیاء و تحقق عملی در عالم واقع را، مرحله ثبوت می‌دانند.^۱

مرحله اثبات که به معنای راه یافتن و شناختن حق از راه توسل به رویدادی است و با مقوله فهم و ادراک رابطه تنگاتنگی دارد گامی پس از ثبوت است، که بوسیله «دلیل» صورت می‌پذیرد.

ادله اثبات دعوا یا طریق القاضی که با اثبات موضوع حق می‌پردازد مجموعه وسایلی است که برای اثبات دعوا در مراجع قضایی مورد استفاده قرار می‌گیرد تا دادرس را به واقع هدایت، و وجدان او را در شناختن حقیقت قانع کند، زیرا دلیل زمانی به هدف نهایی خود می‌رسد که دادرس را قانع سازد، که در این میان نقش مهم دادرس در بررسی و ارزیابی دلایل این است که بتواند عالم را با ثبوت تطبیق داده و احراز واقع نماید.

صلاحیت ارزیابی دلایل توسط دادرس دارای ارتباط کامل با صلاحیت یا ضابطه اثبات دارد که در حقوق ایران می‌توان گفت، همین که تبیین موضوع به نظر دادرس به حدی

۱. لنگرودی، جعفر، مقدمه عمومی علم حقوق، ج ۶، تهران، گنج دانش، ۱۳۸۰، ص ۲۰۹؛ کاتوزیان، ناصر، اثبات و دلیل

اثبات، ج ۲، ص ۵، تهران، میزان، ۱۳۸۸، ص ۱۳

۲. توسلی جهرمی، منوچهر، ثبوت و اثبات فصل نامه دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه حقوق تهران، شماره ۶۲، ۱۳۸۲، ص ۱۳۸

۳. لنگرودی، جعفر، دایره المعارف علوم اسلامی - قضایی، ج ۱، تهران، گنج دانش، ۱۳۸۱، ص ۸۷۲

۴. کریمی، عباس، تبیین منطقی دلیل، نشریه دانشکده حقوق دانشگاه تهران، دوره ۳۷، ش ۴، ۱۳۸۶، ص ۱۹۵

۵. کاتوزیان، پیشین، ص ۵۴

رسد که اعمال قاعده حقوقی مورد نظر را توجیه کند موضوع اثبات شده محسوب می-شود، یعنی معیار و ضابطه باور درونی و اقتناع دادرس است.^۱ که برای حفظ اعتدال و احقاق حق از یک سو لازم است به دادرس اعطای اختیار نمود و از سوی دیگر؛ بدلیل داشتن آزادی توأم با قدرت و خطر استبداد قضایی از بعد انسانی، قدرت او مهار تا اجرای عدالت ممکن گردد.

قلمرو اختیارات دادرسان حقوقی موضوعی است که بحث در خصوص آن سابقه داشته و بعنوان وجه تمایز بین دو نظام اتهامی و تفتیشی در دعاوی مدنی ملاک عمل است، طوری که پذیرش هر کدام از این نظام‌ها مبین نگرشی است که سیاست قضایی در مسیر اختیار دادرس دارد.

باتحول نظام حقوقی و توسعه افکار عدالت خواهانه در جوامع پیشرفته، قواعد اثبات مدنی با هدف رسیدن به قضاوت واقعی و تحقق عدالت، به سمت توسعه اختیارات قضات بر مبنای شفافیت واقع به سرعت حرکت کرده و دیدگاه سنتی مبنی بر تفکیک بین دعاوی کیفری و حقوقی در امر اثبات تا حدود زیادی از بین رفته است. که باید نمود توسعه این اختیارات و اجرای عدالت و رسیدن به واقع را در مفهوم قابلیت و امکان ارزیابی ادله دید؛ اصلاً هر قاتون هر چند عنوان مستقل و معنون ندارد اما می‌توان آن را در لایه لایه‌های مخصوص صریح و ضمنی متون قانونی استخراج و استنباط کرد.

البته این اصل بر پایه اعتماد به دادرس در رسیدن به واقع است و به مفهوم بی‌قیدی نمی‌باشد، تا دادرس امیال و اغراض خود را حاکم بر دادرسی نماید. به عبارتی بهتر، به مفهوم خود محوری دادرس نیست، بلکه در عین آزادی بر مکلفیت رعایت اصول و مبانی عقلی و مسئولیت‌پذیری در مقابل آن می‌باشد. به همین اهمیت این نوشتار با عنایت به عدم توجه کافی و کم قدر به ارزیابی قضایی ادله اثبات مدنی در حقوق ایران در مقام پاسخگویی به این سؤال اساسی؛ که دادرس چه نقشی در ارزیابی ادله اثبات مدنی دارد؟ پاسخ خواهد داد. زیرا، در دادرسی مدنی از یک سو کشف حقیقت در

جهت اجرای عدالت به صراحت مورد هدف قرار گرفته و از سوی دیگر این تفکر در عمل و نظر در امور مدنی حاکم است که دادرس در قفس دلائل معین با ارزش مفروض محبوس است. این دو گرایش متضاد چالشهایی را در نظام قضایی و دانشگاهی ما ایجاد کرده و کشمکش ها را به همراه داشته است. در ارائه راه حل و چاره جویی، کتاب بدنبال فراهم آوردن بستری در پذیرش اصل آزادی منطقی دادرس در ارزیابی تمامی ادله اثبات است تا بر مبنای آن دادرسی عادلانه استقرار یابد، و محاکم در این مسیر روندی واحد و هماهنگ را طی کرده و هرکس به مقتضای سلیقه خویش عمل ننماید. که برای پاسخ به این سؤال اصلی می بایست به این سئوالات فرعی پاسخ داد:

- ۱- هدف از دادرسی مدنی چیست؟
- ۲- ارزیابی ادله چه تاثیری بر دادرسی دارد؟
- ۳- چه نوع نظام ادلی مناسب برای رسیدن به این هدف است و چه نظامی بر دادرسی ایران حاکم است؟
- ۴- چه دلائلی حقوقی منجر به دادرس در ارزیابی ادله وجود دارد؟
- ۵- آزادی دادرس در ارزیابی ادله چه اصولی است؟
- ۶- آیا دادرس می تواند تمامی دلائل اثباتی را ارزیابی کند؟
- ۷- درجه الزام و اختیار او در برابر هر کدام از ادله چه میزان است؟

این کتاب از نظر قلمرو مکانی، حقوق ایران را مورد مطالعه قرار می دهد. البته برای دستیابی به نتیجه مطلوب بررسی تطبیقی موضوع امری اجتناب ناپذیر است و ما را بی نیاز از آن نخواهد ساخت، به همین منظور حقوق برخاسته از کشورهای دیگر و موسسات بین المللی در تطبیق مورد استفاده قرار می گیرد. از نظر موضوعی، با توجه به عبارت «ادله اثبات دعوا» که مفهومی شناخته شده نزد حقوق دانسی باشد، مشخص است که عبارت «اثبات دعوا» ادله احکام را در بر نمی گیرد و بر این اساس عملیه که جنبه اثباتی ندارد ارتباطی با بحث نداشته و خروج موضوعی پیدا می کند که از نظر خواهد افتاد.

تقسیم بندی مطالب:

به منظور سازماندهی، مطالب در دو بخش تقسیم گردیده است. در بخش نخست: تحت عنوان نقش دادرس در ارزیابی عمومی ادله اثبات دعوا، پس از بررسی مفهوم

ومبانی و انواع ارزیابی ادله، (فصل نخست) هدف ارزیابی قضایی ادله اثبات دعوا (فصل دوم) و سپس نقش دادرس در ارزیابی شرایط عمومی ادله (فصل سوم) مورد توجه قرار می‌گیرد، که در این فصل ابتدا اختیار دادرس (مبحث نخست) و سپس تکلیف دادرس (مبحث دوم) در دو قسمت مجزا بررسی می‌گردد. در بخش دوم: تحت عنوان نقش دادرس در ارزیابی اختصاصی ادله اثبات دعوا، ابتدا به نقش دادرس در ارزیابی ادله تحدیدی (فصل نخست) و سپس نقش دادرس در ارزیابی ادله تشخیصی (فصل دوم) را از نظر خواهیم گذراند.